

Identifying the Requirements and Strategies of Entrepreneurial Education in Schools: A Phenomenological Approach to Teachers Professional Roles

A. Hejazi*¹ , F. Alipour²

1. Associate Professor, Department of Educational Management, Farhangian University, Tehran, Iran.

2 Assistant professor, Department of educational management, Farhangian University, Tehran, Iran.

Article Info

Article type: Research

Article history:

Received: 12/08/2024

Revised: 06/04/2025

Accepted: 21/03/2026

Published: 21/03/2026

Keywords:

Entrepreneurial
Education
Primary Schools
Teacher Role
Thematic Analysis

Authors:

1. a_hejazicfu.ac.ir

2. f.alipoor@cfu.ac.ir

ABSTRACT

Background and Objectives: Undoubtedly, one of the goals and responsibilities of education is to prepare students to enhance their entrepreneurial abilities, develop graduates' skills, and understand the scientific developments of the future world. Considering the lack of independent qualitative research addressing the requirements and strategies of entrepreneurship education in primary schools, and the absence of consensus in previous studies, the present study aimed to identify the requirements and strategies of entrepreneurship education in elementary schools with an emphasis on the teachers' professional roles.

Methods: The present study is applied in terms of its purpose and qualitative in terms of its nature and data. The participants of the study consisted of experts in entrepreneurship education and specialists in educational sciences. The participants were selected through purposive sampling based on the principle of theoretical saturation, resulting in 12 experts being interviewed. The research instrument included a semi-structured interview, designed based on themes concerning the requirements and strategies of entrepreneurship education in schools, with particular emphasis on teachers' professional roles. The interview protocol was developed through initial in-depth interviews with experts. Subsequently, the data were coded and indicators were extracted. Finally, thematic analysis was conducted to classify the data into basic (initial), organizing, and overarching themes.

Findings: The coding output results showed that 114 semantic units (themes) were extracted. These codes were classified into four main themes: the requirements of entrepreneurship education trainers; curriculum requirements; requirements related to financing and allocation of funds and technology; The requirements of the entrepreneurial ecosystem were classified.

Conclusion: Education authorities should make the necessary plans to hold training workshops for teachers to familiarize them with entrepreneurial education in schools and to facilitate interaction between teachers and the real world of business.

Citation (APA): Hejazi. A., Alipour. F.. (2026). Identifying the Requirements and Strategies of Entrepreneurial Education in Schools: A Phenomenological Approach to Teachers Professional Roles . *Journal of Teacher's Professional Development*, 11(1), 27-47.

 <https://doi.org/10.48310/tpd.2025.16630.1701>

© Author(s)

Publisher: Farhangian University

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Skill-based education, focusing on entrepreneurial education in schools, attempts to prepare students to face various social challenges and enter the labor market and employment. Meeting this need, which is not easy, requires expanding the professional role of teachers; the perspective of entrepreneurial education in education and training is to employ methods that are based on scientific, rational, and principled findings to train specialized individuals with the skills needed by society. Entrepreneurship education in schools is a tool for promoting entrepreneurial activities; because research results show that graduates of this type of education system are more inclined to start their own businesses. On the other hand, teachers are considered the main pillars of entrepreneurship education; so that the development of entrepreneurship in a country requires the education and training of experienced entrepreneurship teachers and professors. The importance of the teacher in implementing the curriculum is very high and essential. If the curriculum cannot change and motivate teachers, it will certainly not have any impact on those who are taught by them. Thus, in the complex, difficult conditions and with numerous shortcomings and challenges mentioned above, it is very vital to conduct scientific studies to identify the requirements for implementing the professional role of teachers and develop their competencies and qualifications with the aim of improving the quality and productivity of the subject of entrepreneurship and entrepreneurial education in the Iranian education system. Accordingly, the central question is: What is an appropriate conceptual framework for identifying and understanding the nature and dimensions and components of the requirements for implementing the professional role of teachers and entrepreneurial education that can provide an effective roadmap for decision-making and strategic planning for the training and professional development of entrepreneurial teachers to policymakers, planners and managers of the education system?.

Methodology: The present research method is applied in terms of purpose and approach, a qualitative research, in terms of research environment of library type, in terms of phenomenological method, which was conducted by the method of content analysis. The research community included experts in entrepreneurship education and specialists in the field of educational sciences. The method of conscious purposeful sampling of theoretical type, in which based on theoretical saturation, 12 experts and specialists were selected for interviews. The research tool was a semi-structured interview in which the themes of the requirements and strategies of entrepreneurial education in schools were arranged with an emphasis on the professional role of teachers. For the interview form, first an in-depth interview with the informed was conducted. Then, by coding, the indicators were counted and categorized into primary themes and secondary themes through content analysis. In order to examine the validity or credibility of the research tool, the strategy (immersion) was used. For this purpose, in successive rounds, the basic themes extracted from the interview texts were examined and revised. Peer review is another method for increasing the scientific rigor of (qualitative) research. For this purpose, two experts in the field reviewed the process of analyzing and formulating the obtained data. Reliability or transferability was also tested by the reliability-retest method and agreement between the two coders, including re-categorization of concepts by the peer researcher and comparison of the researcher's opinion with the expert.

Findings: In order to identify the requirements and strategies for entrepreneurial education in schools, with an emphasis on the professional role of teachers, the coding results for the requirements of entrepreneurial education in schools showed that 114 semantic units (themes) were extracted. These codes were classified into four main themes: requirements for entrepreneurship education trainers, curriculum requirements, requirements related to financing, budget allocation, and technology, and the requirements of the entrepreneurial ecosystem. Furthermore, the strategies for entrepreneurial education in elementary schools, with an emphasis on the professional role of teachers, led to the identification of five secondary organizing themes and two primary organizing themes: "Educational Factors" and "Assessment Factors".

Conclusion & Discussion: In this study, identifying the requirements and strategies for entrepreneurial education in schools based on the opinions of professors and experts helped researchers to better design all aspects of the desired curriculum in order to educate capable students. One of the goals considered in the requirements for entrepreneurial education is to pay attention to applied content in entrepreneurship education in schools and entrepreneurial assignments; using new teaching methods; entrepreneurial teams, entrepreneurial enthusiasm; descriptive evaluation based on creativity and innovation, and flexible and multifaceted evaluation. Creative and innovative educational content means emphasizing the applicability, usefulness, and experiential and real learning of materials based on the knowledge, skills, and attitude model so that students can use educational materials creatively and innovatively to identify problems and meet their own and others' needs. Also, the requirements of the entrepreneurial ecosystem include using the thoughts and opinions of experienced and successful entrepreneurs; taking advantage of the experiences of successful managers in the field of industry and production; technology and credit requirements such as identifying current technology; Developing infrastructure and access to high-speed internet in schools; Using local media in entrepreneurial awareness; Virtual training; Commercializing knowledge and learning; Attracting material and moral support from local, regional and national governments for entrepreneurship education in schools; Using graduates and successful entrepreneurs in teaching; Requirements for entrepreneurship education instructors in primary schools; Improving the level of teachers' professional knowledge regarding the curriculum, goals, content and methods of entrepreneurship education in schools; Improving the salary level of entrepreneurship education instructors and specialists in schools; Recruiting and employing teachers based on professional qualifications and entrepreneurial attitude; Searching for more efficient ways to teach entrepreneurship in different conditions; Developing research in the field of entrepreneurship education and skills training, considering general and specific issues and being creative in teaching and evaluation methods, is one of the requirements for implementing the professional role of teachers and entrepreneurial education in schools, which is considered in the presented model and can help improve student performance. Based on the findings of this study, it is suggested that curriculum planners and education policymakers use the results presented in this study. The results of this study not only help improve curricula, but can also inspire policymakers and educational officials in future decision-making in the field of skills training and students' entrepreneurial attitudes.

شناسایی الزامات و راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس؛ رویکردی پدیدارشناسانه بر نقش حرفه‌ای معلمان

اسد حجازی*^۱، فرهاد علیپور^۲

۱. دانشیار گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

پیشینه و اهداف: بدون تردید یکی از اهداف و وظایف آموزش و پرورش، آماده کردن دانش-آموزان در راستای ارتقای قابلیت‌های کارآفرینانه و مهارت‌آموزی دانش‌آموختگان و درک تحولات علمی دنیای آینده می‌باشد.

با توجه به این‌که تاکنون پژوهش مستقلی به بررسی الزامات و راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی در قالب پژوهش کیفی نپرداخته است و نتایج تحقیقات پژوهش‌گران گذشته در این زمینه، اجماع قابل توجهی را نشان نمی‌دهد، پژوهش حاضر با هدف شناسایی الزامات و راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی با تأکید بر نقش حرفه‌ای معلمان انجام شده است.

روش‌ها: روش پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از منظر ماهیت و داده، از نوع کیفی است. جامعه پژوهش شامل خبرگان آموزش کارآفرینی و متخصصین حوزه علوم تربیتی بود که بر اساس روش نمونه‌گیری آگاهانه هدفمند، بر پایه اشباع نظری، ۱۲ نفر خبره برای مصاحبه انتخاب شدند. ابزار پژوهش، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود که در آن، مضامین الزامات و راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس با تأکید بر نقش حرفه‌ای معلمان تنظیم شد. برای فرم مصاحبه، ابتدا مصاحبه عمیق با خبرگان انجام گرفت سپس با کدگذاری، شاخص‌ها احصا شدند و از طریق تحلیل مضمون، در قالب مضامین اولیه و مضامین ثانویه و پایه مقوله‌بندی شد.

یافته‌ها: نتایج برون‌داد کدگذاری الزامات و راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس نشان داد که تعداد ۱۱۴ واحد معنایی (مضمون) استخراج شده است. این کدها در ۴ مضمون اصلی: الزامات مربیان آموزش کارآفرینی؛ الزامات برنامه درسی؛ الزامات مربوط به تأمین اعتبارات و تخصیص بودجه و فناوری و الزامات اکوسیستم کارآفرینی طبقه‌بندی شدند.

نتیجه‌گیری: متولیان آموزش و پرورش بایستی برنامه‌ریزی لازم را در زمینه برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای معلمان جهت آشنایی با آموزش کارآفرینانه در مدارس و تعامل بین معلمان و دنیای واقعی کسب و کار فراهم کنند.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

واژه‌های کلیدی:

آموزش کارآفرینانه، تحلیل مضمون، مدارس ابتدایی، نقش معلم

نویسندگان:

1. a_hejazifcu.ac.ir

2. f.alipoor@cfu.ac.ir

استناد به این مقاله (APA): حجازی، اسد و علیپور، فرهاد. (۱۴۰۵). شناسایی الزامات و راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس؛ رویکردی پدیدارشناسانه بر نقش حرفه‌ای معلمان. توسعه حرفه‌ای معلم، ۱۱(۱)، ۱-۲۵.

DOI: 10.48310/tpd.2025.16630.1701

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه فرهنگیان

مقدمه

بدون تردید یکی از اهداف و وظایف آموزش و پرورش، آماده کردن دانش‌آموزان در راستای راهبردها و راهکارهای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران در زمینه «ارتقای قابلیت‌های کارآفرینانه و مهارت‌آموزی دانش‌آموختگان مدارس» و آموزش کارآفرینی در نظام تعلیم و تربیت است. برآوردن این نیاز که چندان آسان نیست، مستلزم گسترش نقش حرفه‌ای معلمان، دیدگاه آموزش کارآفرینانه در آموزش و پرورش و به کارگیری شیوه‌هایی است که بر یافته‌های علمی، عقلی و اصولی مبتنی باشد تا افراد متخصص و با مهارت مورد نیاز جامعه را تربیت کند. آموزش کارآفرینانه در مدارس ابزاری است برای ارتقاء فعالیت‌های کارآفرینی است؛ چراکه نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که فارغ‌التحصیلان این نوع سیستم‌های آموزشی تمایل بیشتری به شروع کسب‌وکار خود دارند (Kadivar, 2006). از سوی دیگر؛ امروزه کارآفرینی به‌عنوان منبع حیاتی رشد اقتصادی شناخته شده و عاملی برجسته و مؤثر در رفاه اقتصادی اجتماعی جوامع می‌باشد (Mcmullan & et al, 1986). کارآفرینی منبع اساسی ایجاد اشتغال، کاهش فقر، نوآوری و توسعه اجتماعی و رقابت اقتصادی است (Wu, et al, 2013; Linan, 2011). از دیدگاه استونسون کارآفرینی پیگیری فرصت‌هایی است که فراتر از منابع در دسترس و محدودیت منابع، وجود دارند (Hahn & et al, 2020). در واقع امروزه نیز، نقش کارآفرین به‌عنوان موتور توسعه اقتصادی، قهرمان توسعه صنعتی، محرک و مشوق سرمایه‌گذاری، گزینه اصلی انتقال فناوری، گزینه رفع خلل و تنگناهای بازار و گزینه اصلی ایجاد اشتغال است (Yazdanpanah & Zobeidi, 2017). مدت‌هاست که آموزش کارآفرینی رسمی در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به‌منظور رشد اقتصادی مورد توجه محققان قرار گرفته است (Muhammad, Akbar & Dalziel, 2011). هم‌چنین بنا بر نتایج مطالعات (Ahmadi & et al, 2020)؛ از رویکردهای مهمی که می‌تواند آموزش کشور را در برابر چالش‌های پیش‌رو (نظیر؛ فارغ‌التحصیلان بی‌مهارت، بی‌انگیزه و غیرخلاق) مصون بدارد، توجه به پدیده کارآفرینی است. یکی از نتایج این مشاهدات برنامه‌های ویژه‌ی آموزش کارآفرینی است (Kourilsky & Walstad, 1998). آموزش کارآفرینی ابزاری برای ارتقاء فعالیت‌های کارآفرینی است (Bischoff & et al, 2018).

عدم وجود درک مشترکی از اهداف آموزشی، روش‌شناسی و منابع موردنیاز توسعه کارآفرینان موجب شده تا سیاست‌ها و تلاش‌هایی که برای ارتقاء نگرش‌ها، اهداف و قصد کارآفرینانه‌ی فارغ‌التحصیلان (در یک جمله آموزش کارآفرینی) انجام می‌شود از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد (Nabi et al, 2018; Nabi et al, 2017 & Favolle, 2021). از این‌رو، در یک گستره وسیع، تمام عناصر فعال در صحنه تعلیم و تربیت باید به آموزش کارآفرینی بپردازند و به سهم خود کارآفرین باشند (Ahmadi and et al, 2020). اهمیت کارآفرینی به حدی است که نقش حمایتی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی از آموزش کارآفرینی را دلیل توسعه کشورهای هم‌چون آمریکا، آلمان، ژاپن و غیره تلقی می‌نمایند (OECD, 2016).

آموزش و تقویت کارآفرینی و نگرش‌های کارآفرینانه، فرآیندی است که لازمه آن برنامه‌ریزی در نظام آموزشی و پژوهشی بوده و اجرای برنامه‌های آن از سطح خانواده و مدرسه تا دانشگاه و

سازمان‌ها گسترده شده است و باعث می‌شود تا افراد با استفاده از تخصص و قدرت ابتکار و خلاقیت، فرصت‌ها و توانمندی‌ها، اشتغال مولد و درآمدزا ایجاد کنند (Ahmadpur & Gholamhosseini, 2022). مهم‌ترین اهداف ذکر شده در مورد آموزش کارآفرینی و برنامه آموزشی که به رشد استقلال‌طلبی و خلاقیت در نظام تعلیم و تربیت کمک می‌کند، عبارت‌اند از: دستیابی به دانش لازم در خصوص کارآفرینی، دستیابی به مهارت‌های لازم برای استفاده از تکنیک‌ها تجزیه و تحلیل موقعیت‌های کسب‌وکار و هم‌پیمایی با دیگر طرح‌های اقدام شناسایی تهییج انگیزه، استعداد و مهارت‌های کارآفرینی، کمک و حمایت از تمامی ابعاد منحصر به فرد کارآفرینی، هدایت نگرش‌ها به سمت تغییر و تحولات، ترغیب سازمان‌های تازه تأسیس و دیگر کسب‌وکارهای کارآفرینانه (Hossenikhah, 2010). آموزش کارآفرینی ترکیبی از یادگیری تجربی، ساختار مهارت و مهم‌تر از همه، تغییر نگرش را فراهم می‌کند (Baggen, Lans & Gulikers, 2021). آموزش کارآفرینانه از ماهیت سیستمی (نظام‌مند) برخوردار است و در پی دگرگون‌سازی کلیت نظام آموزشی اعم از آموزشگران، فراگیران، اهداف، محتوا، شیوه و ارزیابی تدریس، سازمان‌دهی فناوری و تلفیق کارآفرینی در تاروپود نظام آموزشی است. این اقدام می‌تواند در برخورداری نظام آموزش و پرورش از قابلیت‌ها و ملزومات مورد نیاز در راستای کارکردهای مختلف اعم از آموزشی، پژوهشی، مدیریتی، خدمات اجتماعی و غیره با جنس و ماهیت کارآفرینانه کمک‌کننده باشد. هنگامی که کارآفرینی وارد آموزش می‌شود، در طول زمان سیستم آموزشی نیز نیاز به تغییر دارد. در آموزش کارآفرینی، دانش-آموزان می‌توانند بسیار بالانگیزه شوند و برای دیگران مبتنی بر دانشی که به دست می‌آورند خلق (ایجاد) ارزش کنند و این می‌تواند منجر به آموزش صحیح شود و به صورت کاربردی ارتباط دانش مورد بحث را نشان دهد (Lackeus, 2013).

از سوی دیگر، معلمان مهره‌های اصلی آموزش کارآفرینی محسوب می‌شوند؛ به گونه‌ای که توسعه کارآفرینی در یک کشور مستلزم آموزش و تربیت معلمان و استادان مجرب کارآفرینی است. اهمیت معلم در اجرای برنامه درسی بسیار زیاد و ضروری است، اگر برنامه درسی نتواند معلمان را تغییر دهد و آن‌ها را به حرکت درآورد، قطعاً هیچ‌گونه تأثیری بر کسانی که توسط آن‌ها تعلیم داده می‌شوند، نخواهد داشت. مطالعات متعددی نشان داده شده است که معلمان با مشکلاتی در ارتباط با این‌که آموزش کارآفرینی در جمعیت بالا چگونه باشد، درگیر هستند. که ممکن است پیامدهایی برای کیفیت آموزشی و یادگیری داشته باشد. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که آموزش کارآفرینی در مدارس باید توسط معلمانی آموزش داده شود که خود برای کارآفرینی تربیت شده‌اند. پژوهش‌گرانی مانند یوهانیسون و مدسن^۱ (۱۹۹۷) معتقدند که توسعه کارآفرینی در یک کشور مستلزم آموزش و تربیت معلمان و استادان مجرب کارآفرین است. معلمان کارآفرینی افرادی هستند که جرأت می‌کنند الگوهای سنتی را از میان بردارند و به روش‌های جدید فکر کنند و در حکم یک نیروی محرک برای تغییر رفتار عمل کنند (Najafi & Ashrafi, 2018). رادگارد و همکاران^۲

1. Johannisson & Madsén

2. Readegard & et al

(۲۰۱۲) به نقل از ساعی مهربان نیز معتقد است، معلمانی که شجاعت تغییر الگوهای آموزشی سنتی را دارند، به‌مثابه یک کارآفرین در کلاس توصیف می‌شوند. بنابراین توجه و پژوهش درباره‌ی نقش حرفه‌ای معلم، در زمینه کارآفرینی، آموزش، رشد و پرورش ویژگی‌های کارآفرینی فراگیران از اهمیت خاصی برخوردار است (Saie & et al, 2023).

دو اصطلاح رایج در آموزش مباحث کارآفرینی وجود دارد که «آموزش مهارت تجارت و کسب و کار» و «آموزش کارآفرینی» است. آموزش مدیریت و تجارت به‌طور عمده در نظام آموزش و پرورش انگلستان (اروپا) استفاده می‌شود و بیشتر بر پیشرفت شخصی، ذهنیت‌ها، مهارت‌ها، توانایی‌ها و مباحث مالی متمرکز است، در حالی که آموزش کارآفرینی (در نظام آموزش و پرورش آمریکا) به عنوان تمرکز بیشتر در زمینه‌ی راه اندازی یک شرکت و یا خوداشتغالی تعریف شده است (Lackeus, 2013). آموزش کارآفرینی داخلی مترادف آموزش مهارت‌تجارت، و آموزش کارآفرینی خارجی مترادف آموزش کارآفرینی است که دو دیدگاه کاملاً متفاوت از کارآفرینی را نشان می‌دهد که یکی را «گسترده» و دیگری را «محدود» نام‌گذاری کرده‌اند. در تعریف محدود از آموزش کارآفرینی، کارآفرینی متضمن شناسایی فرصت، توسعه کسب و کار، خوداشتغالی و در نهایت تبدیل شدن به یک کارآفرین است (Lackeus, 2013). از این رو، یکی از زیر بناهای اصلی در توسعه کارآفرینی، توجه خاص به تقویت نظام آموزشی است. لیکن عدم وجود درک مشترکی از اهداف آموزشی، روش‌شناسی و منابع موردنیاز توسعه کارآفرینان موجب شده تا سیاست‌ها و تلاش‌هایی که برای ارتقاء نگرش‌ها، اهداف و قصد کارآفرینانه‌ی فارغ‌التحصیلان (در یک جمله آموزش کارآفرینی) انجام می‌شود از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد (Nabi & et al, 2018).

همان‌گونه که اشاره شد اهمیت اثرگذاری سیستم آموزشی بر افزایش نرخ فعالیت‌های کارآفرینانه سبب شده است در بسیاری از کشورها تلاش‌های جدی در زمینه توسعه آموزش کارآفرینی از دوره دبستان شروع شود و اقداماتی در برنامه درسی آن‌ها برای آماده‌سازی کودکان با وضعیت اقتصادی و اجتماعی قرن ۲۱ صورت گرفته شود. در برخی از این کشورها از جمله آمریکا، آلمان و ژاپن آموزش کارآفرینی اجباری و در برخی دیگر به صورت تلفیقی (کشور اتریش) با دروس مختلف به کودکان ارائه می‌شود (Baier & et al, 2019). در ایران، برنامه‌های آموزش کارآفرینی بیشتر در مقطع آموزش عالی دنبال می‌شود و آموزش کارآفرینی کودکان چه در حوزه پژوهش و چه در حوزه عمل مغفول مانده است (Bahmani, Arasti & Hosseini, 2018). پژوهش‌های بسیار اندکی در حوزه آموزش کارآفرینی کودکان در ایران صورت گرفته است (Sabzah, 2014; Hosseinikhah, 2000; Stiri, 2009 & Shakeri et al, 2018) که اکثراً بر ضرورت آموزش کارآفرینی در این مقطع تحصیلی تأکید داشته و کمتر بر طراحی الگوی آموزش کارآفرینانه و الزامات نقش حرفه‌ای معلمان در مدارس ابتدایی و طراحی برنامه درسی کارآفرینی در کودکان پیش دبستانی پرداخته است. در حوزه عمل نیز تعداد بسیار محدودی مؤسسه فعال مرتبط با آموزش‌های کارآفرینی برای کودکان ۸-۱۲ سال با فعالیت محدود وجود دارند (Ojaghi and et al, 2017). از سوی دیگر، به‌ندرت می‌توان معلم کارآفرینی را یافت که سابقه مفید عملی و تجربی در زمینه

کارآفرینی داشته باشد، در اکثر مدارس دروس کارآفرینی صرفاً به جهت تکمیل ساعات موظف معلمان دیگر دروس به آن‌ها واگذار می‌شود و در تدریس کارآفرینی توجه لازم نمی‌شود (Najafi and Ashrafi, 2018).

در نظام آموزش و پرورش ایران، اگر چه تلاش‌هایی جهت دستیابی به هدف ایجاد و توسعه فرهنگ و عمل کارآفرینی انجام شده است. از جمله در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش موضوع کارآفرینی و آموزش آن در مدارس با هدف «پرورش تربیت یافتگانی با حداقل داشتن یک مهارت مفید در طول دوران تحصیل قبل از دانشگاه برای تأمین معاش حلال به گونه‌ای که در صورت جدایی از نظام رسمی تعلیم و تربیت در هر مرحله، توانایی تأمین زندگی خود و اداره خانواده را داشته باشند» مورد تأکید قرار گرفته؛ در همین راستا از سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۶ در مقاطع تحصیلی فنی و حرفه‌ای و نظری واحد درسی آموزش کارآفرینی تدریس می‌شود، با این حال تلاش‌ها به گونه‌ای نبوده است که چالش‌ها و خلاءهای موجود در این عرصه را برطرف سازد. از جمله، وجود دوره‌های آموزشی اثربخش برای آموزش کارآفرینی به دانش‌آموزان از مسائل مهم نظام آموزشی ملی است. برنامه‌های مهارت‌آموزی چون ایجاد مدارس کار و دانش موفق به تکمیل خلاء مهارت دانش‌آموزان نشده و با وجود اجرای برنامه‌های مختلف و متنوع آموزشی و هزینه‌های گزاف این بخش از نظام تعلیم و تربیت در شرایط موجود، هم‌چنان شاهد پدیده بیکاری^۱؛ وضعیت نامطلوب آمار و ارقام دیده‌بان جهانی کارآفرینی^۲ (GEM) در تبدیل آموزش به کارآفرینی در ایران هستیم (Heydari, 2018). خلاء و مسأله‌محوری دیگر معطوف به بهره‌مندی از سرمایه‌های انسانی آموزش کارآفرینی در نظام تعلیم و تربیت یعنی فاصله بین برنامه‌های اجرای نقش حرفه‌ای معلمان در آموزش کارآفرینی و اجرای آن است. با وجود اهمیت و جایگاه نقش حرفه‌ای معلمان و تخصص و تعهد او در محیط آموزشی، آمار و اطلاعات نشان می‌دهد از قریب ۸۰۰۰ معلمی که دروس کارآفرینی مقاطع کاردانش، فنی - حرفه‌ای و نظری را تدریس می‌کنند، تقریباً اکثریت آنان فارغ‌التحصیل رشته‌ی کارآفرینی نمی‌باشند، از سویی، استفاده از تعداد انگشت‌شمار معلمانی که مجهز به تخصص کارآفرینی و توانمندی اجرای درست آموزش‌های کارآفرینی هستند نیز، با موانع مختلف ساختاری، مدیریتی و آموزشی مواجه است. بنابراین نتایج تجربی این مقاله می‌تواند به عنوان یک مرجع مهم برای ذینفعان کلیدی در آموزش کارآفرینانه مدارس باشد.

بدین ترتیب، در شرایط پیچیده، دشوار و توأم با کاستی‌ها و چالش‌های متعدد مورد اشاره، انجام مطالعات علمی به منظور شناسایی الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و توسعه شایستگی‌ها و صلاحیت‌های آن‌ها با هدف ارتقای کیفیت و بهره‌وری موضوع کارآفرینی و آموزش کارآفرینانه در نظام تعلیم و تربیت ایران، امری بسیار حیاتی است. بر این اساس، سؤال محوری این است که، چارچوب مفهومی مناسب برای شناسایی و درک چیستی و ماهیت ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرای

۱. باتوجه به گزارش مرکز آمار ایران در بهار ۱۳۹۶، ۶/۴۰ درصد جمعیت کشور را جمعیت فعال اقتصادی کشور (۱۰ سال به بالا) تشکیل می‌دهد که ۶/۱۲ درصد از این جمعیت بیکار هستند هم‌چنین نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله ۴/۲۶ درصد است.

۲. Global Entrepreneurship Monitor

نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه که بتواند نقشه راه مؤثری را برای تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های راهبردی تربیت و توسعه حرفه‌ای معلمان کارآفرین در اختیار سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و مدیران نظام آموزش و پرورش قرار دهد، کدام است؟. در راستای پاسخگویی به سؤال اصلی پژوهش، اهداف ذیل مورد نظر قرار گرفت.

- ۱- شناسایی الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی.
- ۲- مقوله‌بندی و تعیین مؤلفه‌های الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی.
- ۳- ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی.
- ۴- مقوله‌بندی و تعیین نشانگرهای الزامات آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی با تأکید بر اجرای نقش حرفه‌ای معلمان.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر رویکرد، یک پژوهش کیفی، از نظر محیط پژوهش از نوع کتابخانه‌ای، از نظر روش پدیدارشناسی است که به شیوه تحلیل مضمون انجام شده است. جامعه پژوهش شامل خبرگان آموزش کارآفرینی و متخصصین حوزه علوم تربیتی بود. روش نمونه‌گیری آگاهانه هدفمند از نوع نظری که بر اساس اشباع نظری، ۱۲ نفر خبره و متخصص برای مصاحبه انتخاب شدند. ابزار پژوهش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود که در آن، مضامین الزامات و راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس با تأکید بر نقش حرفه‌ای معلمان تنظیم شد. برای فرم مصاحبه، ابتدا مصاحبه عمیق با خبرگان انجام شد. سپس، با کدگذاری، شاخص‌ها احصاء شدند و از طریق تحلیل مضمون، در قالب مضامین اولیه و مضامین ثانویه مقوله‌بندی شد.

با هدف بررسی روایی^۱ یا باورپذیری^۲ ابزار پژوهش، از راهبرد (غوطه‌وری)^۳ استفاده شد. بدین منظور، در رفت و برگشت‌های متوالی، مضامین پایه استخراج شده از متن مصاحبه‌ها مورد بررسی و بازنگری قرار گرفته است. بازبینی توسط همکار، روش دیگری برای افزایش دقت علمی تحقیق (کیفی) است. به این منظور، دو نفر از خبرگان عرصه پژوهش، فرایند تحلیل و صورت‌بندی داده‌های به دست آمده را بازبینی کردند. قابلیت پایایی یا انتقال‌پذیری^۴، نیز به روش پایایی بازآزمون و توافق بین دو کدگذار شامل مقوله‌بندی مجدد مفاهیم توسط پژوهش‌گر همکار و مقایسه نظر پژوهش‌گر باخبره انجام شد.

-
1. Validity
  2. Credibility
  3. Immersion
  4. Transferability

یافته‌ها

به منظور انجام پژوهش حاضر، مصاحبه با خبرگان تا رسیدن به حد اشباع نظری انجام شده است. این مهم در مصاحبه دوازدهم حاصل شد. خروجی‌های کدگذاری در این بخش و در قالب نمونه جملات و گزاره‌های مصاحبه‌شوندگان ارائه شده است. قبل از گزارش یافته‌های تحقیق، لازم به ذکر است که دوره‌های آموزش کارآفرینی در مدارس ابتدایی به صورت رسمی از پایه ششم ابتدایی در چارچوب سرفصل و محتوای کتاب کار و فناوری برگزار می‌شوند. دوره‌های کارگاهی یا توسط آموزش و پرورش برگزار می‌شوند یا آموزش و پرورش، مؤسسه و آموزشگاه‌هایی را معرفی و معلمان در دوره‌های آن آموزشگاه‌ها شرکت می‌کنند. دستاورد حاصل این پژوهش در چارچوب جدول شماره (۱) ارائه شده است:

نتایج برون‌داد کدگذاری نشان داد که تعداد ۱۱۴ واحد معنایی (مضمون) استخراج شده است. این کدها در ۴ مضمون اصلی طبقه بندی شدند. در ذیل هر یک از مضامین اصلی نیز، مضامین فرعی مرتبط با آن‌ها نشان داده شده است. در جدول (۱) الگوی مفهومی الزامات آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی مشخص شده است:

همان‌گونه که در جدول (۱) نشان داده شده است؛ از نظر آزمودنی‌ها، الزامات نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه در مدارس را می‌توان در چهار دسته تقسیم بندی کرد که عبارتند از: (۱) الزامات مرتبط با مربیان آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی شامل: شایستگی‌های سه‌گانه (دانش؛ نگرش و مهارت)

(۲) الزامات منابع درسی؛ شامل (سازماندهی برنامه درسی؛ محتوای عمومی؛ محتوای تخصصی؛ فعالیت‌های یادگیری و طراحی آموزشی)

(۳) الزامات اکوسیستم کارآفرینی شامل: (تعامل با دنیای واقعی کسب و کار در برگزاری آموزش‌های کارآفرینانه؛ محیط فرهنگی؛ محیط اقتصادی و سیاسی)

(۴) الزامات مربوط به تأمین اعتبارات و تخصیص بودجه و فناوری

جدول (۱) مضامین اصلی و فرعی الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه در

مدارس ابتدایی

مضامین اصلی	مضامین فرعی
الزامات مرتبط با مربیان آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی؛ شایستگی‌های سه‌گانه (دانش؛ نگرش و مهارت)	علاقه‌مندی به آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی؛ تربیت حرفه‌ای معلمان با انگیزه و متخصص برای تدریس در دوره‌های کارآفرینی؛ توجه به ارزشیابی انعطاف‌پذیر و چندجانبه در آموزش کار و فناوری؛ برگزاری دوره‌ها آموزش کار و فناوری مرتبط با آموزش کارآفرینانه؛ توجه به یادگیری کارآفرینانه در آموزش کار و فناوری؛ تیم‌های کارآفرینانه در مدارس ابتدایی برای حل مسایل پیرامون در محیط‌هایی مانند مدرسه (آموزش تیم‌سازی): آموزش تفکر خلاق، ایده تا محصول، تدوین طرح کسب و کار، کسب درآمد، فروش، بازاریابی و ...؛ پرورش روحیه هدف‌گرایی، دستاوردگرایی، استقلال‌طلبی، نوآوری، خلاقیت، توفیق‌طلبی، مسئولیت‌پذیری، ریسک‌پذیری، شور و شوق کارآفرینی؛ مهارت‌های تعامل با کسب و کارها، راه‌اندازی کسب و کار، توان حل مساله، برقراری ارتباط، تیم‌سازی، کار تیمی، تدوین طرح کسب و کار و مهارت بازاریابی

ادامه جدول (۱) مضامین اصلی و فرعی الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی

مضامین اصلی	مضامین فرعی
الزامات برنامه درسی شامل؛ (سازماندهی برنامه درسی؛ محتوای عمومی؛ محتوای تخصصی؛ فعالیت‌های یادگیری و طراحی آموزشی)	انطباق محتوای سرفصل و محتوای آموزش‌های کارآفرینانه با نیازهای دانش‌آموزان در تعامل مدارس با دنیای واقعی کسب و کار (شیوه تلفیق مکانی، افقی و ساختار دروس، برنامه درسی افقی، برنامه درسی ماریپیچ، برنامه درسی متقابل، شیوه‌های ارائه برنامه درسی، برنامه درسی گام به گام، مازولار) محتوای عمومی مبتنی بر؛ شایستگی روانشناختی، اجتماعی، مدیریتی، یادگویی، محتوای تخصصی مبتنی بر؛ شهود کارآفرینانه، آموزش دانش عملکردی، برنامه درسی مبتنی بر شایستگی، عناصر و شرایط کارآفرینی، الزامات فکری، نگرشی و اجرایی، منطبق با رشته‌ها و نیاز بازارکار، مبتنی بر زندگی کارآفرینان بزرگ، مبتنی بر دانش مدیریت، اقتصاد، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی؛ فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر ترکیب تکالیف تئوری و عملی، فراگیری شهودی ایده‌ها، فعالیت‌های یاددهی یادگیری یادگیرنده-محور و طراحی آموزشی کارآفرینانه مبتنی بر؛ تمرکز بر جنبه‌های عملی و نظری، تاکید بر دانش موضوعی تربیتی، تاکید بر طرح کسب و کار، تاکید بر رویکرد میان رشته‌ای و انسجام درونی دوره‌های آموزشی، سنجش یادگیری‌محور، بافت برنامه درسی انگیزه‌محور، آموزش مبتنی بر شایستگی، نقد خلاقانه، نگاه خلاقانه، استاندارد آموزش مبتنی بر توسعه حرفه‌ای
الزامات اکوسیستم کارآفرینی	تعامل اثربخش با افراد خارج از مدارس برای توسعه شایستگی‌های کارآفرینی در میان دانش‌آموزان؛ ایجاد فرهنگ کارآفرین، پذیرش چند فرهنگی، ایجاد فرهنگ و حمایت از کارآفرینی، برخورداری از نگرش و قصد کارآفرینی؛ مجهز نمودن محیط یادگیری فیزیکی به گونه‌ای که مدرسه به کارگاهی عملی و آزمایشگاهی برای انجام کار عملی تبدیل شود؛ توجه به برگزاری دوره‌های مهارت‌محور خارج از چارچوب آموزش رسمی؛ تعامل با مدارس جهان با استفاده از برنامه‌های آموزش از راه دور در آموزش کارآفرینانه؛ تمرکز بر فرصت‌های منطقه‌ای، آگاهی از فرایند شغلی، تفکر طراحی، تولید و فن معامله،
الزامات تأمین اعتبار و بودجه و فناوری در اجرای برنامه‌های آموزش کارآفرینانه مدارس	توجه به زیرساخت‌های مورد نیاز برگزاری آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی؛ تأمین و تخصیص منابع اعتباری لازم برای آموزش کارآفرینانه؛ حمایت مادی و معنوی دستگاه‌های متولی کارآفرینی برای آموزش کارآفرینی در مدارس؛ ایجاد زیرساخت‌های شبکه ای نرم-افزاری و سخت‌افزاری دسترسی به فناوری روز در مدارس ابتدایی

در ادامه، یافته‌های مرتبط با هریک از الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه توضیح داده می‌شوند:

الزامات تأمین معلمان مدارس ابتدایی برای حضور در دوره‌های آموزش کارآفرینانه: رکن اصلی موفقیت در هر عملی داشتن باور؛ تخصص و مهارت در کار است. یافته‌های پژوهش در مورد «الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه را می‌توان به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

بعضی از الزامات که مصاحبه‌شوندگان مطرح کردند به معلمان مدارس مرتبط می‌شد. اصلی‌ترین الزام آزمودنی‌ها «تأمین معلمان با انگیزه و متخصص برای تدریس در دوره‌های کارآفرینی» بود. یکی از مصاحبه‌شوندگان (مصاحبه‌شونده شماره ۸) چنین می‌گفت: «...معلمان باید اول خودشان انگیزه و اشراف نسبی بر موضوعات درس داشته باشند؛ دوم توانمندی‌های عمومی و تخصصی معلم. این‌ها اگر نباشد هر کاری هم انجام شود، نتیجه‌ای نمی‌دهد؛ «معلم اول باید باور به آموزش کارآفرینانه داشته باشد» (مصاحبه‌شونده شماره ۶). طبق مصاحبه‌های به دست آمده، عوامل بسیار زیادی در این وضعیت دخالت داشتند که بعضی از مؤلفه‌های مستخرج شده را می‌توان به صورت زیر ساماندهی و ارائه کرد:

الزام دیگر؛ علاقمندی به آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی: از دیگر الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه ایجاد باور و نگرش معلمان به کارآفرینی، گزارش شده است. به قول مصاحبه‌شونده شماره (۶): «برخی معلمان باور و علاقه به آموزش کارآفرینی در مدارس ابتدایی ندارند؛ درس را هم به زور می‌گویند». سنوات خدمتی نیز در این عامل به نوعی دخیل است. بنا به صحبت‌های مصاحبه‌شونده شماره (۱۱): «معلمان با سنوات بالا، هر قدر هم تلاش کنیم انگیزه‌ای برای یادگیری پیدا کنند، می‌گویند «محتوای مناسب و زیرساخت لازم برای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی وجود ندارد».

همین مورد؛ چون محتوا نیست؛ مدارس زیرساخت ندارند؛ ولی خوب است که آگاه باشند. همایشی باشد که معلمان توجیه شوند بنا به این دلایل که تحقیق شده مثلاً این نتیجه گرفته شده که آموزش باعث تسهیل یادگیری دانش‌آموزان و یاد دادن شما معلمان می‌شود که راحت بتوانید یاد بدهید تا اول توجیه شوند که بعد بیایم یاد بدهیم...». در واقع، وقتی معلمان توجیه نباشند، خودشان هم به ندرت احساس نیاز به این آموزش‌ها را دارند. معلمان احساس نیاز نمی‌کنند؛ همان‌گونه که مصاحبه‌شونده شماره (۵) گفت: «معلمان اول باید خود به این سطح از درک برسند که به چیزی نیاز دارند و بگویند که دنبال یادگیری آن مطلب و رفع آن نیاز برویم، واقعاً این حس در معلمان نیست؛ برای این که به این سطح برسیم و این حس ایجاد شود؛ اول باید زمینه‌ای کار بشه.»

بعضی از مواردی دیگر که صاحب‌نظران و معلمان در قالب الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه مطرح می‌کردند؛ می‌توان در چارچوب زیر بیان نمود:

الزامات چگونگی برگزاری آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی (عملی نبودن دوره‌ها) یکی از الزامات که آزمودنی‌ها بر آن تأکید داشتند؛ توجه به کیفیت برگزاری دوره‌ها آموزش کار و فناوری مرتبط با آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی بود که بیشتر دلیل آن به کاربردی و عملی برگزاری دوره‌ها بود. این که دوره‌ای به صورت عملی برگزار شود؛ دست‌کم دو الزام یا موضوع اساسی مطرح است:

الف) توجه به ماهیت موضوعی و کاربردی سرفصل‌های آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی

ب) توجه به فناوری و زیرساخت مورد نیاز

توجه به ماهیت موضوعی و کاربردی سرفصل‌های آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی؛ قابلیت عملی یا نظری بودن دوره تحت تأثیر سرفصل و محتوای دوره است. محتوای دوره‌ها هم یکی از الزامات بود که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره می‌کردند. مصاحبه‌شونده شماره (۴) می‌گفت: «برای تهیه کردن یک محتوا برای دوره‌های آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی، بایسته است، معلمان که مثلاً به جای دوره‌های ضمن خدمت و ... که هیچ اثری در ایجاد نگرش کارآفرینانه و مهارت‌آموزشی دانش‌آموزان مدارس ابتدایی ندارند، دوره‌های تخصصی کارآفرینی برای توسعه حرفه‌ای در بعد مهارت‌آموزی و اشتغال و نیازهای مورد نیاز در جامعه و کلاس درس ببینند». لذا انتظار می‌رود کارگاه‌های برگزارشده بیشتر عملی باشند. مصاحبه‌شونده شماره (۶) با اشاره به برگزار شدن دوره‌های تربیت معلم چنین اظهار نظر می‌کند: «اگر هم بلدیم آموزش کارآفرینی؛ حالت سطحی بلدیم. بعضی‌ها را می‌دانیم. اما تمام کار برای طرح و اجرای یک برنامه کارآفرینی را تا آخر نرفتیم».

توجه به فناوری زیرساخت‌های مورد نیاز در آموزش‌های کارآفرینانه؛ از دیگر الزامات آموزش کارآفرینی کیفیت برگزاری دوره‌ها، «توجه به زیرساخت‌های مورد نیاز برگزاری آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی» یا به عبارت بهتر «راه‌اندازی تجهیزات و امکانات آموزشی مناسب» مورد نیاز برگزاری دوره‌ها بود. به قول یکی از مصاحبه‌شوندگان «اول باید زیرساخت‌ها برای معلم چه در خانه و چه در مدرسه فراهم شود و من بروم و یاد بگیرم تا در ادامه یک سیستم یاددهی و یادگیری در مدارس راه‌اندازی کنم».

الزام استمرار در برگزاری دوره‌ها: وقتی صحبت از گسسته برگزار شدن دوره‌ها مطرح می‌شود یافته‌ها دست‌کم در دو دسته قابل تمایز بودند: الف) پیوستگی سلسله مراتب موضوعی محتوایی سرفصل‌ها در کتب کار و فناوری در دوره دبستان و متوسطه؛ ب) استمرار زمانی مناسب در برگزاری.

پیوستگی سلسله مراتب محتوایی آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی؛ مبحث استمرار دوره‌ها، مربوط به استمرار و وابستگی سلسله مراتبی موضوعات است. در لابه‌لای صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان این موضوع با مفاهیم مختلفی بیان شده است، در یکی از مصاحبه‌ها تحت عنوان «آموزش بی‌برنامه» قابل بیان است به قول مصاحبه‌شونده شماره ۶ «بزرگترین عیبی که آقای [فلانی] گفت همان وقت مناسب یا آموزش غیراصولی و بی‌برنامه کارآفرینی در مدارس ابتدایی و ... محتواس».

شاید بتوان یکی از ابعاد آموزش غیراصولی را به استراتژی و برنامه‌ریزی اداره آموزش و پرورش در محتوای و سرفصل کارآفرینی منتسب نمود.

از سوی دیگر مهم‌ترین بحث استمرار برگزاری دوره‌ها، استمرار موضوعات مرتبط با هم است؛ در این زمینه یکی از بارزترین تأکیدی که مصاحبه‌شوندگان داشتند تأکید روی منقطع بودن دوره‌های آموزش کارآفرینی در آموزش ابتدایی و متوسطه بود. مصاحبه‌شونده شماره (۵) می‌گفت: «آموزش کارآفرینی فقط مختص پایه ششم نباشد. یک دوره را پایه ششم بگذارند بعد تمام، و دوره کاملاً غیرمرتبط دیگر و بعد آن موضوع هم قطع و موضوعی دیگر شروع شود...».

الزامات انطباق محتوای دوره‌ها با نیازهای دانش‌آموزان: در برگزاری دوره‌های آموزش کارآفرینانه بر متولیان امر لازم است دوره‌ها را با نیازها و انگیزه‌های دانش‌آموزان منطبق سازند. الزامات این مضمون را می‌توان در دو دسته تقسیم‌بندی نمود: الف) نیاز محور بودن محتوای آموزش کارآفرینانه، ب) توجه به تناسب دانش پیش‌نیاز معلمان برای آموزش. بر این اساس می‌توان جدول ۲ را به عنوان راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی ارائه نمود:

جدول (۲) ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس

مضامین سازمان دهنده اولیه	مضامین سازمان دهنده ثانویه	مضامین پایه
عوامل آموزشی	روش تدریس	رویکرد استقرایی، رویکردهای فعال تدریس، رویکردهای فعال یادگیری مبتنی بر شایستگی، مطالعه موردی، مصاحبه با کارآفرینان موفق، شبیه سازی، روش‌های چند استادی، جلسات بارش مغزی، برگزاری کارگاه ریسک‌پذیری، آموزش پروژه ای، کارگاه خلاقیت، کارورزی در کارآفرینی، کارگاه کارآفرینی و تولید
عوامل آموزشی	دوره‌های آموزشی	آموزش تخصصی کارآفرینی، کارشناسی تعهد دبیری کارآفرینی، کارشناسی ارشد کارآفرینی دانشگاه فرهنگیان و شهید رجایی ویژه معلمان و هنرآموزان، دوره‌های کوتاه مدت بهسازی و توسعه با رویکرد کارآفرینانه
عوامل آموزشی	سنجش آغازین	تعیین چارچوب رشد و صلاحیت حرفه‌ای، ارزشیابی صلاحیت و شایستگی‌های کارآفرینی، سنجش صلاحیت و شایستگی مدرسان، آزمون‌های سطح، آزمون رغبت سنج، آزمون مهارت‌های تصمیم‌گیری و مقابله با استرس
ارزشیابی و نظارت	ارزشیابی تکوینی	سنجش برنامه‌ای، ارزشیابی از ایده، ارزشیابی برای پروژه‌های خرد، ارزشیابی موقعیت کارآفرینی، ارزشیابی طرح کسب و کار، ارزشیابی پروژه محور
	ارزشیابی پایانی	ارزشیابی عملکردی، خلق یک اثر جدید، پرتفو، کار پوشه

راهبردهای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی از طریق غربالگری و مقوله‌بندی مضامین پایه مستخرج از متن مصاحبه با خبرگان، منجر به ارائه پنج مضمون سازمان‌دهنده ثانویه و دو مضمون سازمان‌دهنده اولیه عوامل آموزشی و عوامل ارزشیابی شد. نکات بدست آمده از مصاحبه بر احصاء این مضامین برای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی تأکید داشت. «آشنایی کم معلمان و مدیران در شناخت اهمیت آموزش کارآفرینانه، روش تدریس نامناسب و تأکید بر محفوظات (مباحث نظری) بدون فعالیت عملی جذاب، روش‌های آموزش سنتی و بر مبنای سخنرانی، نداشتن برنامه برای آموزش کارآفرینی در وزارت آموزش و پرورش و دانشگاه فرهنگیان و تربیت دبیر شهید رجایی، از بین رفتن خلاقیت دانش‌آموزان بوسیله تدریس سنتی، همه و همه از دلایل کاهش خلاقیت و در نتیجه کارآفرینی می‌شود». «زمانی که شرایطی فراهم شود که معلمان و فراگیران بتوانند افراد کارآفرین را ببینند و حتی مجلات و کتاب‌هایی که در زمینه موفقیت‌های افراد کارآفرین و تاریخچه آن تهیه کرد، می‌توان گفت که کارآفرینی نیز پرورش و رشد خواهد یافت».

جدول (۳) الزامات آموزش کارآفرینانه در مدارس با تأکید بر نقش حرفه‌ای معلمان

مضامین اصلی	مضامین پایه
الزامات برنامه درسی	ارائه درس آموزش کارآفرینی و مهارت به صورت یک درس پایه یا تخصصی در مقاطع تحصیلی مختلف توجه به محتوای کاربردی در آموزش کارآفرینی در مدارس و تکالیف کارآفرینانه استفاده از روش‌های نوین تدریس تیم‌های کارآفرینانه، شوق کارآفرینانه ارزشیابی توصیفی مبتنی بر خلاقیت و نوآوری ارزشیابی انعطاف‌پذیر و چند جانبه
الزامات اکوسیستم کارآفرینی	استفاده از فکر و عقیده‌ی کارآفرینان با تجربه و موفق بهره‌گیری از تجارب مدیران موفق در عرصه‌ی صنعت و تولید
الزامات فناوری و اعتبارات	شناسایی فناوری روز توسعه‌ی زیرساخت‌ها و دسترسی به اینترنت پرسرعت در مدارس استفاده از رسانه‌های محلی در آگاهی کارآفرینانه آموزش‌های مجازی تجاری‌سازی دانش و آموخته‌ها جلب حمایت مادی و معنوی دولت محلی، منطقه‌ای و ملی برای آموزش کارآفرینی در مدارس استفاده از فارغ‌التحصیلان و کارآفرینان موفق در تدریس
الزامات مربیان آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی	ارتقاء سطح دانش حرفه‌ای معلمان نسبت به برنامه‌ی درسی، اهداف، محتوا و روش‌های آموزش کارآفرینی در مدارس ارتقاء سطح دستمزد مربیان و متخصصان آموزش کارآفرینی در مدارس کارآفرینانه در مدارس ابتدایی استخدام و به‌کارگیری معلمان براساس شایستگی‌های حرفه‌ای و نگرش کارآفرینانه جست و جوی راه‌های کارآمدتر برای آموزش کارآفرینی در شرایط مختلف توسعه تحقیقات در زمینه‌ی آموزش کارآفرینی و مهارت‌آموزی با توجه به مسائل کلی و جزئی

بحث و نتیجه‌گیری

از آن‌جا که در زمینه‌ی آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی تجربیات لازم و کافی در آموزش و پرورش وجود ندارد، این تحقیق با هدف مطالعه تجربیات صاحب‌نظران و معلمان در مورد الزامات اجرای نقش حرفه‌ای معلمان و آموزش کارآفرینانه در مدارس انجام شده است. این الزامات در مضامین زیر تقسیم‌بندی شده‌اند:

برنامه درسی: از جمله الزامات آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی کشورمان، ارائه‌ی درس آموزش کارآفرینی و مهارت به صورت یک درس پایه یا تخصصی در مقاطع تحصیلی مختلف، توجه به محتوای کاربردی در آموزش کارآفرینی در مدارس و تکالیف کارآفرینانه، استفاده از روش‌های

نویسنده تدریس، تیم‌های کارآفرینانه، شوق کارآفرینانه، ارزشیابی توصیفی مبتنی بر خلاقیت و نوآوری و ارزشیابی انعطاف‌پذیر و چند جانبه می‌باشد. محتوای آموزشی خلاقانه و نوآورانه یعنی تأکید بر کاربردی بودن، مفید بودن و یادگیری تجربی و واقعی مطالب مبتنی بر الگوی دانش، مهارت و نگرش تا دانش‌آموزان بتوانند از مطالب آموزشی به صورت خلاقانه و نوآورانه در جهت شناسایی مشکلات و رفع نیازهای خود و دیگران استفاده کنند. تمرکز محتوای آموزشی بایسته است، این باشد که دانش‌آموزان متناسب با بازار کار و جامعه روز خودشان تربیت شوند. در سیستم آموزشی فعلی نه تنها نیازهای الان نادیده گرفته می‌شود بلکه نیازهای که در آینده باید این بچه‌ها ببینند را نداریم. توانمندی و ویژگی‌های فارغ‌التحصیلان مدارس باید با نیازهای حال و آینده منطبق شود. در این خصوص لازم است محتوای کتاب‌ها با ترکیب مطالب تئوری کمتر و جنبه عملی و کاربردی بیشتر که منجر به پرورش و تقویت قوه خلاقانه و نوآورانه دانش‌آموزان گردد، تدوین شود. هم‌چنین محتوای آموزشی باید مطابق با نیاز روز جامعه تدوین شود و بتواند نیاز آنان را در جامعه پاسخ دهد. (Khosrojerdi, 2006) معتقدند تدریس، تنها فعالیت معلم در کلاس درس نیست بلکه فعالیتی دوجانبه از طرف معلم و دانش‌آموزان می‌باشد که در جریان آن، بین دانش‌آموزان با یکدیگر و معلم تعامل وجود دارد. شایستگی‌هایی هم‌چون خلاقیت، نوآوری و... در روش‌های نوین که محوریت با دانش‌آموزان است محقق می‌گردد. تغییر از آموزش سنتی کارآفرینی به سمت پذیرش روش‌های تدریس نوین کارآفرینی که مبتنی بر یادگیری به‌وسیله‌ی عمل است را نشان می‌دهد. آموزش کارآفرینی فرایندی جامع و کامل به شمار می‌رود، در نتیجه تلاش برای تدریس چنین فرایندی چالش‌برانگیز و مشکل‌ساز است. برای غلبه بر این مشکل جداسازی جنبه‌های قابل‌آموزش از جنبه‌های غیرقابل‌آموزش کارآفرینی سند خوبی در ادبیات آن به شمار می‌رود. بخش علم کارآفرینی که به کسب‌وکار و مدیریت مربوط می‌شود، قابل تدریس است که یک رویکرد و نگرش آموزشی معمول را به کار می‌گیرد، در حالی که بخش هنر کارآفرینی که مربوط به جنبه‌های هنری و خلاق آن می‌شود به نظر می‌رسد که همانند بخش علم قابل تدریس نباشد.

الزامات اکوسیستم کارآفرینی؛ استفاده از فکر و عقیده‌ی کارآفرینان با تجربه و موفق؛ بهره‌گیری از تجارب مدیران موفق در عرصه‌ی صنعت و تولید از الزامات اصلی آموزش کارآفرینانه و تعامل دانش‌آموزان با دنیای واقعی خارج از مدرسه است. یکی از عناصر به منظور پیاده‌سازی اثربخش الگوی آموزش کارآفرینانه لازم است مدرسه با محیط اطراف و جامعه در ارتباط باشد. هم‌چنین تعامل اثربخش با افراد خارج از مدارس راهی برای توسعه شایستگی‌های کارآفرینی در میان دانش‌آموزان است. این موضوع، مهم‌ترین نگرانی و دغدغه فکری فعالان آموزش کارآفرینی در مدارس است (Najafi & Ashrafi, 2018).

الزامات فناوری و اعتبارات: از جمله الزامات آموزش کارآفرینی در مدارس ابتدایی در این بخش؛ شناسایی فناوری روز، توسعه‌ی زیرساخت‌ها و دسترسی به اینترنت پرسرعت در مدارس، استفاده از رسانه‌های محلی در آگاهی کارآفرینانه، آموزش‌های مجازی، تجاری‌سازی دانش و آموخته‌ها، جلب حمایت مادی و معنوی دولت محلی، منطقه‌ای و ملی برای آموزش کارآفرینی در مدارس، استفاده از

فارغ‌التحصیلان و کارآفرینان موفق در تدریس و ... است. در سال ۲۰۰۲ میلادی «سولمن»^۱ و همکاران وی در بررسی‌های گسترده‌ی خود در زمینه‌ی آموزش کارآفرینی با چالش جدید در مورد مسئله‌ی فناوری و استفاده از آن رو به‌رو شدند. آنان با استفاده از اطلاعات به دست آمده درباره‌ی آموزش کارآفرینی به این نتیجه رسیده‌اند که یک گرایش منفی در مورد استفاده از فناوری روز در زمینه‌ی آموزش وجود دارد. این اطلاعات نشان می‌داد که تنها بیست و یک درصد از مراکز آموزشی برای ارائه‌ی دروس مربوط از فناوری آموزش از راه دور کمک گرفته‌اند.

الزامات مربیان آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی؛ از جمله الزامات دیگر در کار مربیان آموزش کارآفرینانه که می‌تواند منجر به پرورش تفکر خلاق و خلاقیت در دانش‌آموزان شود، ارتقاء سطح دانش حرفه‌ای معلمان نسبت به برنامه‌ی درسی، اهداف، محتوا و روش‌های آموزش کارآفرینی در مدارس، ارتقاء سطح دستمزد مربیان و متخصصان آموزش کارآفرینی در مدارس، استخدام و به‌کارگیری معلمان براساس شایستگی‌های حرفه‌ای و نگرش کارآفرینانه جست و جوی راه‌های کارآمدتر برای آموزش کارآفرینی در شرایط مختلف، توسعه‌ی تحقیقات در زمینه‌ی آموزش کارآفرینی و مهارت‌آموزی با توجه به مسائل کلی و جزئی و خلاق محوری بودن روش تدریس و ارزشیابی است. ارزشیابی باید در جهت ایجاد انگیزه به دانش‌آموزان و نه گرفتن خطا از آنان انجام شود. ارزشیابی چندجانبه و انعطاف‌پذیر باید متناسب با دانش‌آموزان، محتواهای آموزشی، شرایط محیط پیرامون انجام شود که دانش‌آموزان را به یادگیری بیشتر همراه با ایجاد انگیزه هدایت کند. (Saei et al, 2023) درنتایج مطالعات‌شان بیان می‌کنند؛ معلمان کارآفرینی می‌توانند حلقه‌ی مفقوده‌ی نظام آموزش کارآفرینی است. لذا بایستی برنامه‌های آموزش و توانمندسازی حرفه‌ای معلمان در زمینه آموزش کارآفرینی و حوزه‌های مربوطه و تبیین وظایف، نظارت و ارزشیابی بر انجام درست آن و هم‌چنین بهبود مستمر این فرایند باید به‌طور جدی و عملی در دستور کار قرار گیرد.

چندتن از مصاحبه‌شوندگان بیان نمودند: «شیوه ارزشیابی می‌تواند از طریق مشاهده مستقیمی که معلم روی کار فراگیر دارد و در فرایند کار انجام شود و فقط به پایان کار ختم نشود. ارزیابی باید در امتداد آموزش باشد نه مانع فرد. از سوی دیگر، یکی از راهبردهای عملیاتی پیاده‌سازی الگوی آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی، روش آموزش به همراه اجرا (عمل) است. آموزش (یادگیری) به همراه انجام مستلزم قرار دادن دانش‌آموزان در تیم‌های میان‌رشته‌ای است. دانش‌آموزان مطالب آموزشی را باید به صورت عملی انجام دهند و محتواهای آموزشی را در عمل تجربه کنند. نتایج بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد؛ بازار نشریه از مجله‌ها و گاه‌نامه‌هایی اشباع‌اند که بر سر چاپ و انتشار مقاله‌هایی با کیفیت پایین با هم در حال رقابت هستند. هم‌چنین در ایران، تحقیقات در زمینه‌ی آموزش کارآفرینانه و مهارت‌آموزی در مدارس ابتدایی رشد نیافته است. بیشتر تحقیقات در زمینه‌ی آموزش کارآفرینی به مسائل کلی می‌پردازد و در مورد گروه‌هایی غیر از گروه مورد مطالعه مصداق ندارند. هم‌چنین، کمبود تحقیقات و اطلاعات در مورد آموزش کارآفرینی و سنجش

1. Solomon

میزان موفقیت آن‌ها در یادگیری، رفتار، و منش کارآفرینانه مانع اصلاح و پیشرفت در زمینه‌ی آموزش کارآفرینانه است.

پیشنهادها

در این بخش، به ارائه‌ی راهبردهایی برای توسعه و تسهیل آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی با تأکید بر نقش حرفه‌ای معلمان بر مبنای یافته‌ها پرداخته می‌شود:

به‌طور کلی می‌توان گفت آموزش کارآفرینی در مدارس ابتدایی پدیده‌ای ارزشمند برای مطالعه است چرا که با توسعه نقش حرفه‌ای معلمان در آموزش کارآفرینی از یک سو، دانش‌آموزان کارآفرین تربیت خواهند نمود تا منجر به رشد چشمگیر کسب و کارها و فعالیت‌های اقتصادی مؤثر و مولد جامعه شود و از سوی دیگر عملکرد معلمان کارآفرینی دارای اثرات مثبت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و فردی در جامعه دارد. هم‌چنین رشد حرفه‌ای معلمان در زمینه کارآفرینی و آموزش می‌تواند؛ حلقه‌ی مفقوده‌ی نظام تربیت معلم کارآفرینی باشند تا مدیریت و راهبری، قوانین و مقررات، برنامه‌های درسی و شیوه‌های ارائه آن، منابع انسانی دستگاه تعلیم و تربیت، تعامل با صنعت و خدمات و... را به هم درآمیزند. لذا برنامه‌های آموزش و توانمندسازی حرفه‌ای حوزه‌های مربوطه و تبیین وظایف، نظارت و ارزشیابی بر انجام درست آن و هم‌چنین بهبود مستمر این فرایند باید به‌طور جدی و عملی در دستور کار قرار گیرد.

❖ براساس یافته پیشنهاد می‌شود مشوق‌هایی درونی و بیرونی برای مشارکت فعالانه و هدفمند معلمان در جهت شرکت در دوره‌ها و کارگاه‌های آموزش کارآفرینانه و کارآفرینی در مدارس ابتدایی دیده شوند. از جمله می‌توان علاوه بر لحاظ کردن امتیازات این آموزش‌ها در رتبه بندی معلمان، مواردی مانند تعریف جایگاه مدیریتی، و غیره نیز مدنظر قرار داده شوند.

❖ منابع درسی متفاوتی باید برای آموزش کارآفرینانه در دوره اول و دوم ابتدایی طراحی شود.

❖ براساس یافته پیشنهاد می‌شود، زیرساخت‌های لازم (از قبیل محتوا، محل برگزاری، تربیت معلم کارآفرینی و ...) متناسب با اهداف دوره‌ها تعیین و انتخاب شوند تا دوره‌ها با کیفیت مناسب برگزار گردند.

❖ آسیب‌های برنامه‌ها و اجرای آموزش کارآفرینانه در مدارس ابتدایی شناسایی شود.

❖ از تجربیات کشورهای پیشرفته در زمینه‌ی آموزش‌های کارآفرینانه در مدارس ابتدایی بهره‌گیری شود.

❖ تحقیقات پیرامون آموزش‌های کارآفرینانه در مدارس ابتدایی در مسیر کیفی سازی قرار گیرد.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول؛ در امر ایده‌پردازی، طرح پژوهش، گردآوری داده‌ها، در امر پیگیری مصاحبه‌ها؛ تجزیه و تحلیل داده‌ها، و سایر نویسندگان در نگارش پیش‌نویس دست‌نوشته، اصلاحات خواسته شده مشارکت داشتند.

تشکر و قدردانی

پژوهش حاضر بدون همکاری مشارکت‌کنندگان امکان‌پذیر نبود؛ بدینوسیله از کلیه مشارکت‌کنندگان تقدیر و تشکر به عمل می‌آید. پژوهش حاضر از هیچ موسسه و نهادی حمایت مالی دریافت نکرده و کلیه هزینه‌ها در طول فرآیند اجرای پژوهش بر عهده پژوهش‌گر بوده است.

تعارض منافع

نتایج این پژوهش با منافع هیچ سازمانی در تعارض نیست و هیچ حمایت مالی نشده است. هیچ‌گونه تعارض منافع بین نویسندگان وجود ندارد.

References

- Ahmed, T., Chandran, V. G. R., Klobas, J. E., Liñán, F., & Kokkalis, P. (2020). Entrepreneurship education programmes: How learning, inspiration and resources affect intentions for new venture creation in a developing economy. *The International Journal of Management Education*, 2020: 18(1): 100-327.
<https://www.sciencedirect.com/>
- Ahmadpur K., Fariba, B., Leila, Gholamhossein. (2022). Presentation of entrepreneurship education model in schools, *Educational Management Innovations Quarterly*, 17(3):113-127. [In Persian].
<https://www.sciencedirect.com/>.
- Ahmed, T., Chandran, V. G. R., Klobas, J. E., Liñán, F., & Kokkalis, P. (2020). Entrepreneurship education programmes: How learning, inspiration and resources affect intentions for new venture creation in a developing economy. *The International Journal of Management Education*, 18 (1).
- Bischoff, K., Volkman, C. K., & Audretsch, D. B. (2018). Stakeholder collaboration in entrepreneurship education: An analysis of the entrepreneurial ecosystems of European higher educational institutions. *The Journal of Technology Transfer*, 43(1): 20-46.
<https://www.semanticscholar.org/>.
- Baggen, Y., Lans, T., & Gulikers, J. (2021). Making Entrepreneurship Education Available to All: Design Principles for Educational Programs Stimulating an Entrepreneurial Mindset. *Entrepreneurship Education and Pedagogy* 5(3). <https://journals.sagepub.com/>.
- Baier, F., Decker, A. T., Voss, T., Kleickmann, T., Klusmann, U., & Kunter, M. (2019). What makes a good teacher? The relative importance of mathematics teachers' cognitive ability, personality, knowledge, beliefs, and motivation for instructional quality. *British Journal of Educational Psychology*, 89(4): 767-786.
<https://www.sciencedirect.com/science/article>.

- Bahmani, N., Arasti, Z., & Hosseini, R. (2018). A comparative study of elementary level entrepreneurship education in selected countries and providing a model for Iran, *Strategic and Macro Policy Quarterly*, 7(4): 630-644. [In Persian] <https://www.jmsp.ir/article>
- Fayolle, A., Lamine, W., Mian, S., & Phan, P. (2021). Effective models of science, technology and engineering entrepreneurship education: current and future research. *The Journal of Technology Transfer*, 46(2): 277-287.
<https://link.springer.com/>
- Hosseinihah, A. (2010). The possibility and necessity of entrepreneurship education in schools, *Curriculum Studies*. 11(3): 66-94. [In Persian] <https://www.semanticscholar.org/>.
- Hosseinihah, A. (2000). The possibility and necessity of entrepreneurship education in schools, *Curriculum Studies*, 11(3): 66-94, [In Persian] <https://www.semanticscholar.org>.
- Hahn, d., & Minola, T., Bosio, G., & Cassia, L. (2020). The impact of entrepreneurship education on university students' entrepreneurial skills: a family embeddedness. *Small Business Economics*, 55(1): 257-282.
<https://link.springer.com/>.
- Heydari, A. (2018). Entrepreneurship of universities and educational institutions. *Quarterly Journal of Agricultural Engineering and Natural Resources* [In Persian]. <https://www.tandfonline.com/>
- Liñán, F., Rodríguez-Cohard, J. C., & Rueda-Cantuche, J. M. (2011). Factors affecting entrepreneurial intention levels: a role for education. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7(2): 195-218. <https://www.bing.com>.
- Kadivar, P. (2006). Educational psychology, 7th edition, Tehran: Samt Publications. [Educational Psychology \(samt.ac.ir\)](https://www.samt.ac.ir). [In Persian].
- Khosrojerdi, Z. (2006). Creativity and teaching methods. *Employment and Entrepreneurship Quarterly*, 4(15), 1-10.
- Kourilsky, M.L., & Walstad, W.B. (1998). Entrepreneurship and female youth: knowledge, attitudes.
- McMullan, W., Long, W.A., & Graham, J.B. (1986). Assessing economic value added by university-based new-venture outreach programs. *Journal of Business Venturing*, 1(2): 225-240. [Entrepreneurship education in the nineties - ScienceDirect](https://www.sciencedirect.com).
- Lackéus, M. (2015). Entrepreneurship in education-What, why, when, how. Entrepreneurship360 Background paper, OECD, France. <https://www.vcplis.com/>.
- Lackéus, M. (2013). Developing Entrepreneurial Competencies - an Action-Based Approach and Classification in Education. Licentiate Thesis, *Chalmers University of Technology*.
<https://research.chalmers.se/>.
- Muhammad, A., Akbar, S., & Dalziel, M. (2011). The journey to develop educated entrepreneurs: prospects and problems of Afghan businessmen. *Education+Training*, 53(5): 433-447.
<https://www.emerald.com/>.
- Nabi, G., Walmsley, A., Liñán, F., Akhtar, I., & Neame, C. (2018). Does entrepreneurship education in the first year of higher education develop entrepreneurial intentions? The role of learning and inspiration. *Studies in Higher Education*, 43(3): 452-467.
<https://www.semanticscholar.org/>.

- Nabi, G., Liñán, F., Fayolle, A., Krueger, N., & Walmsley, A. (2017). The impact of entrepreneurship education in higher education: A systematic review and research agenda. *Academy of Management Learning & Education*, 16(2): 277-299. <https://www.semanticscholar.org/>.
- Najafi H, H., & Ashrafi, S. (2018). Identifying Teachers' Entrepreneurial Indicators and Evaluating the Current Status of Entrepreneurship among Teachers. *Journal of Family and Research*, 14(4): 7-28. [In Persian] <https://www.researchgate.net/>.
- OECD.(2016). The Entrepreneurial School Part 2 <http://www.oecd.org/cfe/leed/skills-for-entrepreneurship.htm>. <https://www.oecd.org/>.
- Ojaghi S., Rezaee, B., Naderi, N., & Jafari, H. (2017). Entrepreneurship education system model with an emphasis on entrepreneurship education components. *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, 3(4): 39-54. [In Persian]. <https://www.semanticscholar.org/>.
- Stiri, A. (2009). The necessity of embedding entrepreneurship education in elementary school and explaining its curriculum elements, *master's thesis, al-Zahra Faculty of Educational Sciences and Psychology, Tehran*. [In Persian]. <https://journals.sagepub.com/>.
- Shakeri Siahkamari, Sh., Yarmohammadzadeh, P., & Yarigholi, B. (2018). Identifying the mindset of entrepreneurial teachers regarding the factors related to the promotion of entrepreneurial culture in schools. *School Management Magazine*, 6(2): 243-263. [In Persian]. https://jsa.uok.ac.ir/article_60968.
- Saie Mehraban, R., & Hejazi, A., Hossini, rasul., Azizi, M. (2023). Entrepreneurship Teacher Training; Transformational Strategies for Teacher Training in Iran. *Managing Education in Organizations Vol.1 2/No. 3/* .181 – 216.
- Sharafi, M., Moghadam, M., & Mazbouhi, S.(2011). Entrepreneurship curriculum: objectives, content, teaching methods and evaluation. *Journal of Innovation and Creativity in Human Sciences*, 1(3): 97-136. [In Persian] <https://www.semanticscholar.org/>.
- Sabzah, B. (2014). Designing an entrepreneurship curriculum model for preschool children and evaluating it from the perspective of curriculum experts, entrepreneurship and educators, *Preschool and Elementary Studies*, 1(1): 14-160. [In Persian] . https://soece.atu.ac.ir/article_2606.
- Wu, Y. C. J., Kuo, T., & Shen, J. P. (2013). Exploring social entrepreneurship education from a web-based pedagogical perspective. *Computers in Human Behavior*, 29(2): 329-334. <https://www.semanticscholar.org/>.
- YazdanPanah, M., & Zobeidi, T. (2017). The effect of entrepreneurial characteristics on entrepreneurial intention in Ramin University of Khuzestan. *Research and Planning Quarterly in Higher Education*, 23(2):115-131. [In Persian] <https://journal.irphe.ac.ir/>.